

Het jodendom

Het jodendom

Een verhaal dat nooit eindigt

Peter Franken

Schrijver: Peter Franken
Coverontwerp: Peter Franken
ISBN: 9789464926842
© Peter Franken

Inhoud

Voorwoord	6
I Inleiding	8
II Ontstaan en ontwikkeling	11
III Christenen en moslims	68
IV De jood als eeuwige gast	115
V De joodse eeuw	137
VI Israël	190
VII Epiloog	199
Eindnoten	207
Bibliografie	223

Voorwoord

Een jaar of tien geleden besloot ik mij te verdiepen in de oorsprong en ontwikkeling van het christendom. Als vanzelf leidde dit tot een studie van het jodendom, niet verrassend gezien het feit dat het christendom zijn carrière is begonnen als joodse sekte. Mijn bevindingen hebben later een plaats gekregen in het boek 'Het Heilig Baldakijn' dat in 2019 verscheen. Hierin wordt een link gelegd tussen religie als instrument waarmee een samenleving kan worden gestuurd en moderne ideologieën zoals communisme en fascisme.

In dit boekje is de tekst uit 'Het Heilig Baldakijn' opgenomen voor zover die betrekking heeft op het jodendom, uiteraard op punten aangepast en uitgebreid. Daarnaast heb ik een hoofdstuk gewijd aan de omgeving waarbinnen het jodendom zich moest zien staande te houden na het succes van het christendom en later de islam.

De voornamelijk in diaspora levende joden werden gevolgd tot ongeveer 1950. Dat leek indertijd een natuurlijk eindpunt aangezien toen net de staat Israël was gesticht. Die gebeurtenis ligt inmiddels 75 jaar in het verleden en sindsdien is er wel het nodige gepasseerd in en rond het nieuw gecreëerde joodse thuisland. En nu in het najaar van 2023 sprake is van een geweldsexplosie in de regio leek het moment gekomen aan mijn eerdere beschouwingen een vervolg te geven.

Om een uit de hand gelopen situatie te kunnen begrijpen is het vaak noodzakelijk de tijd terug te spoelen om onderge-sneeuwde gezichtspunten weer aan de oppervlakte te brengen. In het geval van het jodendom en de geschiedenis van de joden in diaspora gaat dat terugspoelen heel ver, ongeveer 25 eeuwen. En daar komt mijn eerdere studie van pas, zo heb ik gemeend.

Uiteraard was dat het gemakkelijkste deel van deze zelfopgelegde verplichting. Onvermijdelijk moesten vervolgens de ontwikkelingen tussen 1948 en 2023 worden geanalyseerd. En daarbij stuitte ik op een dilemma.

Als atheïst kan ik gemakkelijk begrip opbrengen voor mensen die een religie aanhangen en daarmee zin aan hun leven proberen te geven. Per slot van rekening heb ik dat zelf ook de eerste 15 jaar van mijn leven ervaren, het is dus geen onbekend terrein. Maar om vervolgens uit een of ander geheiligd boekwerk te putten om een feit te creëren of het eigen gelijk te halen in geval van een geschil, gaat mij te ver. Mensen staan elkaar al sinds het ontstaan van exclusieve godsdiensten naar het leven en het monotheïsme spant op dit gebied de kroon.

Bij mijn poging om de situatie in het Midden Oosten en specifiek die met betrekking tot Israël te doorgronden, heb ik dan ook afstand genomen van niet verifieerbare feiten. 'Het staat geschreven' kan bezwaarlijk als een valide argument worden gebruikt in een contemporaine politieke crisissituatie. En dat geldt uiteraard voor alle betrokken partijen.

Niet iedereen zal zich in deze benadering kunnen vinden maar de lezer die er voor open staat zal hopelijk constateren dat ik uitgaande van wat in de seculiere historie bekend is tot een objectieve analyse ben gekomen. Wel bedenkend wat Napoleon hierover heeft opgemerkt: 'L'histoire est une suite de mensonges sur lesquels on est d'accord'.

Rotterdam, december 2023

Peter Franken

I Inleiding

In het eerste deel van dit boek wordt de nadruk niet zozeer gelegd op de joodse religie, sekten, zeden en gewoonten als op het functioneren van de joodse gemeenschap in zijn omgeving. Het jodendom wordt geplaatst in een algemeen historische context. Deze benadering maakt het onvermijdelijk dat bepaalde onderwerpen slechts summier worden besproken, zeker als ze niet van groot belang zijn voor het verhaal als geheel. Binnen het grote geheel zal een poging worden gedaan tot beantwoording van een paar fundamentele vragen zoals waarin de oorsprong ligt van het fenomeen 'jodenhaat' en welke de oorzaken zijn van de diaspora.

Het antwoord op de eerste vraag gaat in de richting van het verschijnsel 'monotheïsme'. Een religie die zich erop laat voorstaan de enige ware god te vertegenwoordigen, daarbij alle andere goden afwaarderend tot hersenschimmen en/of beeltenissen, is in zijn arrogantie een belediging voor allen die deze religie niet aanhangen. Het joodse monotheïsme was een paar duizend jaar geleden een nieuw fenomeen en joden die woonachtig waren in een gastland hebben daarmee veel kwaad bloed gezet.

De tekst zal voorts duidelijkheid verschaffen over de diaspora en een antwoord geven op de tweede vraag. Betoogd wordt dat de verwoesting van de tempel door Titus geenszins het begin is geweest van een massale uittocht van joden uit Palestina. En dat zij die gebonden waren aan onroerend goed (land-eigenaren) helemaal nooit zijn wegegaan.

Voor degene die zijn kennis over joden vrijwel uitsluitend ontleent aan de bijbel is de periode tussen de Babylonische ballingschap en het optreden van Jezus een blinde vlek. Een dergelijke discontinuïteit past niet in de opzet van dit boek en de joden worden dan ook nauwlettend gevolgd in wat feitelijk de constituerende periode van de joodse religie blijkt te zijn

geweest. Ook wordt uitgebreid aandacht besteed aan de religieuze, culturele en politieke gevolgen van de Hellenisering en de daarop volgende Romanisering van het joodse thuisland Palestina. Hiermee wordt als vanzelf de context duidelijk van waaruit het ontstaan van de Jezusbeweging kan worden begrepen.

De demonisering van de joden door het christendom die hen het stigma 'godsmoordenaars' gaf is bepalend gebleken voor hun leven als 'eeuwige gast' tussen de christenen in de westerse wereld. De introductie van een racistische component in de mix van variabelen die de jodenhaat heeft doen ontstaan heeft dit fenomeen op een hoger en verderfelijker plan getild. Van nu af wordt gesproken over antisemitisme en na een kort intermezzo ten tijde van de Napoleon blijkt het onuitroeibaar te zijn in de gehele christenheid. Het leidt tot het ontstaan van een zionistische beweging onder leiding van Theodor Herzl en uiteindelijk tot de stichting van een joods thuisland. Was dat er eerder gekomen dan had de Holocaust niet kunnen plaatsvinden. Het besef dat de uitroeiing van het overgrote deel van de joodse bevolking in Europa voorkomen had kunnen worden als er een veilige plek voor dit volk was geweest, buiten bereik van kwaadwillenden, werkt enorm door tot op de dag van vandaag en is mede bepalend voor de ontwikkelingen die zich thans voordoen.

De joden lopen als een rode draad door de geschiedenis en hebben altijd prominent in de belangstelling gestaan, ten goede of ten kwade. Dat was Mark Twain lange tijd geleden ook al opgevallen. Hij schreef in 1897:

'If the statistics are right, the Jews constitute but one quarter of one percent of the human race. It suggests a nebulous puff of star dust lost in the blaze of the Milky Way. Properly, the Jew ought hardly to be heard of, but he is heard of, has always been heard of. He is as prominent on the planet as any other

people, and his importance is extravagantly out of proportion to the smallness of his bulk. His contributions to the world's list of great names in literature, science, art, music, finance, medicine and abstruse learning are also very out of proportion to the weakness of his numbers. He has made a marvelous fight in this world in all ages; and has done it with his hands tied behind him. He could be vain of himself and be excused for it. The Egyptians, the Babylonians and the Persians rose, filled the planet with sound and splendor, then faded to dream-stuff and passed away; the Greeks and Romans followed and made a vast noise, and they were gone; other people have sprung up and held their torch high for a time but it burned out, and they sit in twilight now, and have vanished. The Jew saw them all, survived them all, and is now what he always was, exhibiting no decadence, no infirmities, of age, no weakening of his parts, no slowing of his energies, no dulling of his alert but aggressive mind. All things are mortal but the Jews; all other forces pass, but he remains. What is the secret of his immortality?'

II Ontstaan en ontwikkeling

De oorsprong van wat men is gaan noemen 'het joodse volk' is in nevelen gehuld. Historisch is er hoegenaamd niets over bekend tot vijf eeuwen voor het begin van onze jaartelling. Wil je iets schrijven over de eerste millennia dan begint dat noodgedwongen met zo'n twaalf eeuwen speculatie. Die speculatieve periode kan op verschillende wijzen worden ingevuld, als waren het divergerende scenario's.

Bijbels scenario: Abraham en Isaak

In de bijbel wordt Abraham opgevoerd als de patriarch van een nieuwe stam. Hij is een bedoeïen die zich ophoudt in Ur, ergens in Mesopotamië, het huidige Irak. Als zijn vader Terach sterft, roept Jaweh Abraham en zegt tegen hem dat hij op reis moet gaan: 'Trek weg uit uw land, uw stam en uw familie, naar het land dat Ik u aan zal wijzen. Ik zal een groot volk van u maken. Ik zal u zegenen en uw naam groot maken, zodat gij een zegen zult zijn.' (Gen.12,1-2). Een andere interpretatie van de bijbeltekst laat Abraham met zijn directe familie, waaronder zijn neef Lot en zijn vrouw Sarah, vertrekken uit Haran (Zuid-Oost Turkije). Hoe het ook zij, de familie komt aan in Kanaän en verblijft enige tijd in Sichem. Abraham stamt af van Sem, Arfachsad, Selah en Heber (Gen.11,10-17). De Hebreëen zouden genoemd kunnen zijn naar deze verre voorvader Heber en daarom is het mogelijk dat Abraham in Genesis 14,13 'de Hebreëer' genoemd wordt.

Omdat het land weinig te bieden heeft vertrekt Abraham met Sarah naar Egypte. Hij laat Sarah zich uitgeven voor zijn zuster en de farao neemt haar tot een van zijn vrouwen. Abraham komt hierdoor bij de farao in de gunst te staan en wordt een vermogend man. Later wordt hij met Sarah weer weggestuurd

als de farao ontdekt dat zij in werkelijkheid Abrahams vrouw is. Het gezelschap gaat opnieuw naar Kanaän.

Ten tweede male daar aangekomen ontvangt Abraham een belofte: 'Ten zelfden dage maakte de Heere een verbond met Abraham, zeggende: Aan uw zaad heb Ik dit land gegeven, van de rivier van Egypte af, tot aan die grote rivier, de rivier Frath. (Gen.15,18).¹ Lot vestigt zich vervolgens in de Jordaanvallei en komt later om bij de vernietiging van Sodom.

Genesis 17 verhaalt over de aankondiging van Jaweh dat Abraham bij Sarah een zoon zal verwekken en dat deze de stamvader zal zijn van een groot volk. Verder sluit Jaweh met Abraham een plechtig verbond ten teken waarvan voortaan alle mannen besneden moeten worden. Die verplichting wordt met terugwerkende kracht opgelegd: ook Abraham moet er aan geloven evenals Ismaël, zoon van Abraham bij Hagar. Als later Jaweh met twee engelen bij Abraham langskomt op weg naar Sodom en Gomorra om deze steden te vernietigen, geeft hij zijn vrouw Sarah opdracht een maaltijd voor de gasten te bereiden. Het bestaat uit deegwaar, melkproducten en vlees. Kennelijk zijn de straffe voedingsvoorschriften die het jodendom later zo kenmerken nog niet van kracht.²

Sarah lacht wat in zichzelf als ze Jaweh hoort zeggen dat zij, negentig jaar oud en onvruchtbaar gebleken, een zoon zal baren. Als Jaweh haar daarop aanspreekt, ontkent ze. Hier spreekt een god die niet afstandelijk en almachtig is maar iemand die gewoon een beetje gepikeerd is omdat men aan zijn macht twijfelt. Later onderhandelt hij met Abraham over de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan wil hij het veroordeelde Sodom alsnog sparen. Abraham heeft daar direct belang bij vanwege zijn neef. Verder vindt hij het geen stijl dat de hele stad vernietigd wordt, de 'rechtvaardigen met de onrechtvaardigen'. Uiteindelijk maken ze het af op een tiental: 'Nog zeide hij: Dat toch de Heere niet ontsteke, dat ik alleenlijk ditmaal spreke: misschien zullen er tien gevonden worden. En Hij

zeide: Ik zal haar niet verderven om der tienens wil.' (Ge.18,32). Dat Sodom uiteindelijk toch met man en muis ten onder gaat, zegt iets over de vermeende goddeloosheid van het oord. Kennelijk waren er minder dan tien godvrezenden in de stad.³

Sarah baart later een zoon, Isaak, een halfbroer van Ismaël. Behalve Hagar is in de bijbel ook sprake van een andere bijvrouw van Abraham, een zekere Keturah, waarbij hij zes zonen had. (Gen.25,1-2). In totaal worden er dus acht zonen genoemd. Zoon Isaak erft Abrahams have en goed, de overige zonen krijgen geschenken. Over dochters wordt niet gerept. De bijbel spreekt over Isaak als Abrahams eniggeboren zoon, uiteraard omdat Sarah zijn hoofdvrouw is en Hagar slechts een bijvrouw, feitelijk Sarahs dienstmeid. Over de status van Keturah zijn de meningen verdeeld. Sommigen beweren dat zij en Hagar een en dezelfde persoon zijn. Anderen zien in haar een bijvrouw of een nieuwe hoofdvrouw na de dood van Sarah.

Ter bevestiging van zijn verbond met Jaweh blijkt Abraham zover te willen gaan dat hij bereid is Isaak aan Jaweh te offeren. Dat dit op het laatste nippertje niet doorgaat, laat onverlet dat deze episode duidelijk aangeeft dat we met Jaweh in dit stadium nog van doen lijken te hebben met een god die zich niet van zijn heidense collega's weet te onderscheiden. (Gen.22).⁴

In Genesis 24 wordt verhaald hoe Abraham een knecht erop uit stuurt om een bruid voor Isaak te halen bij zijn familie in Mesopotamië. Een huwelijkskandidaat afkomstig uit de bewoners van Kanaän is niet bespreekbaar. De knecht komt terug met Rebecca, een dochter van Abrahams broer Nahor, die Isaak vervolgens twee zonen baart: Ezau en Jacob, in die volgorde. Omdat Jacob zijn oudere broer met een list diens eerstgeboorterecht afhandig weet te maken, richt alle aandacht zich vervolgens op hem. Hij is als het ware de derde patriarch van de nieuwe stam die met Abraham is begonnen.

Bijbels scenario: Jacob

Jakob wordt naar Mesopotamië gestuurd om daar een vrouw te zoeken. Hij komt in dienst van zijn oom Laban en huwt diens dochters Leah en Rachel. Verder heeft hij twee bijvrouwen, Zilpah en Bilhah, dienstmeiden van zijn officiële vrouwen. In totaal baren deze vrouwen hem twaalf zonen waarvan Judah (zoon van Leah), Josef en Benjamin, zonen van Rachel, de bekendste zijn. De twaalf zonen van Jacob zijn zodoende voor het grootste deel halfbroers. In Genesis 31 wordt verhaald hoe Jacob met zijn gezin en kudde zijn schoonvader Laban verlaat en teruggaat naar Kanaän. Aardig detail in dit verhaal is Rachels diefstal van de zogenaamde terafim, beeldjes van de familiegoden (ook wel vruchtbaarheidsgodinnen), uit haar vaders huis. De moeder van Josef en Benjamin staat duidelijk nog in de traditie van het veelgodendom.⁵ Er volgt een verzoening van Jacob met Ezau en een nachtelijke worsteling met Jaweh in de gedaante van een engel. Jaweh geeft hem daarna een nieuwe naam: Israëel. Zodoende worden Jacobs nakomelingen Israëlieten genoemd. Die van Ezau kennen we als Edomieten. Jacob vestigt zich in Sichem en koopt daar een stuk land van het plaatselijke stamhoofd Hemor.

Kort daarna lopen de zaken geheel uit de hand. Dinah, een van Leahs dochters, slaat aan het wandelen om de meisjes uit het dorp te leren kennen en wordt overweldigd door een van Hemors zonen, toepasselijk Sichem genaamd. Hij wil het echter niet bij een afgedwongen ontmoeting laten maar vraagt zijn vader met Jacob te regelen dat hij haar mag trouwen. Twee broers van Dinah, Simeon en Levi, dringen aan op eerwraak maar Jakob ziet in een huwelijk een mogelijkheid in vrede te kunnen leven met de stam van Hemor die een duidelijk numeriek overwicht heeft. Men komt overeen dat er getrouwd kan worden als de mannen van Sichem zich laten besnijden, zodat tenminste Jakob en zijn familie zich aan hun verbond met Jaweh kunnen houden. Nadat alle mannen zijn besneden en

tijdelijk incombattant, overweldigen Simeon en Levi alles en iedereen in het dorp Sichem en roeien het uit.

Jacob is hierover zeer verstoord, zo wil Genesis 34,30-31: 'Toen zeide Jakob tot Simeon en tot Levi: Gij hebt mij beroerd, mits mij stinkende te maken onder de inwoners dezès lands, onder de Kanaanieten, en onder de Ferezieten; en ik ben weinig volks in getal; zo zij zich tegen mij verzamelen, zo zullen zij mij slaan, en ik zal verdelgd worden, ik en mijn huis. En zij zeiden: Zou hij dan met onze zuster als met een hoer doen?'

Later zal blijken dat Simeon en Levi aan het kortste eind trekken bij de toewijzing van woongebieden door Jacob. Simeon mag slechts 'inwonen' in het gebied van Judah, Levi blijft gebied loos en wordt verantwoordelijk voor de tempeldienst (de latere Leviëten).

Drie van Levi's achterkleinkinderen zien we overigens nog terug in het bijbelse scenario: Mozes, zijn zus Miriam en zijn broer Aaron. Josef, de favoriet van zijn vader, wordt vervolgens door zijn broers verkocht aan een groep langstreckende Ismaëliëten (familie van Jacobs oom Ismaël). Die verkopen hem op hun beurt aan de Egyptenaar Potifar, een hoveling van de farao. (Gen.37).

Judah keert zich van zijn broers af (Gen.38) en gaat op zoek naar een vrouw uit de buurt. Hij huwt de dochter van de Kanaäniet Sua en deze baart hem drie zonen: Er, Onan en Sela.⁶ Later zal Er trouwen met Tamar, ook een 'dochter van Kanaän'. Vervolgens overlijdt Er (naar verluidt gestraft door Jahweh omdat hij zijn plicht verzaakte voor nageslacht te zorgen) en de tweede broer Onan, wiens naam overigens 'de viriele' betekent, verzaakt zijn zwagerhuwelijk en wordt daarom eveneens gedood. In plaats van Tamar zijn derde zoon Sela te geven stuurt Judah haar terug naar haar vader, bang als hij is opnieuw een zoon te verliezen.

Tamar neemt haar toevlucht tot een list. Zij vermomt zich als hoer door (weliswaar gesluiërd maar) uitdagend langs de kant

van de weg te gaan staan daar waar ze weet dat Judah zal passeren. Ze verleidt haar schoonvader en neemt verschillende zaken van hem in onderpand tot het verdiende loon, een stuk vee, bij haar zal worden bezorgd. Judah wordt vervolgens geconfronteerd met het feit dat hij zijn schoondochter heeft bezwangerd en krijgt bij haar een tweeling, de broers Perez en Zerah. De latere koning David is een achterkleinzoon van deze Perez.

Opvallend is dat Perez voor de helft Kanaäniet is. Zou hij als zoon van Er of Onan zijn geboren dan was hij zelfs voor driekwart Kanaäniet geweest. Het is denkbaar dat in de legendevorming de omweg via Judah heeft gediend om de lijn van Jakob naar David een wat grotere 'stamzuiverheid' te geven.⁷

Als Kanaän getroffen wordt door een tekort aan voedsel stuurt Jacob zijn zonen naar Egypte om graan te kopen. Alleen Benjamin blijft achter aangezien Jacob niet het risico wil lopen na Josef opnieuw een zoon van zijn favoriete vrouw Rachel te verliezen. In Egypte ontmoeten de broers Josef maar herkennen hem niet. Hij is opgeklommen tot de rang van grootvorst, vertrouweling van de farao en de belangrijkste bestuurder van het land. Hij ondervraagt zijn broers, die hij zelf wel heeft herkend, en vraagt hen nog eens terug te komen maar dan met de jongste broer in hun gezelschap. Simeon blijft als gijzelaar achter als de terugtocht wordt aanvaard.

Bij hun tweede bezoek maakt Josef zich bekend en vergeeft zijn broers wat ze hem hebben aangedaan. Hij vraagt hen om met de gehele stam (feitelijk nog slechts Jacobs familie) naar Egypte te komen om zich te vestigen in het gebied Gosen. Dat is de streek tussen de Nijl en het latere Suez kanaal. Jakob stemt daar mee in en de gehele stam ruilt Kanaän in voor Egypte. Dat lijkt in tegenspraak met de belofte van Jaweh maar is dat niet. Gosen behoorde wel degelijk tot het gebied dat Jaweh aan Abraham in het vooruitzicht had gesteld. (Gen.42-48). De stam van Jacob vermenigvuldigt zich en groeit uit tot het volk der Israëlieten. Binnen dit volk worden meerdere

stammen onderscheiden elk met een nazaat van Jacob als patriarch.⁸ Na een periode van welvaart geraakt het volk in slavernij. Dat zal duren tot de uittocht uit Egypte onder leiding van Moses.

Bijbels scenario: Moses

Exodus verhaalt over het leven van de Israëlieten in Egypte en hun uittocht uit dit land. Centraal in het verhaal staat de bewering dat de Israëlieten zich sneller vermenigvuldigen dan hun gastheren en zodoende een bedreiging voor de staat beginnen te vormen. De farao probeert dat in de hand te houden door hun pasgeboren jongetjes te laten doden. Om de dans te ontspringen wordt Moses als baby te vondeling gelegd en uitgerekend door een Egyptische prinses drijvend in de Nijl in een biezen kistje aangetroffen. Zodoende groeit hij op aan het hof, niet wetend dat hij een Israëliet is. Later komt hij tot dit inzicht en verontwaardigd over de wijze waarop zijn volksgenoten worden onderdrukt, werpt hij zich op als hun leider en voert hen weg in noordelijke richting, naar Kanaän.⁹

Dat gaat niet zonder slag of stoot, eerst moet Egypte geteisterd worden door tien rampen vooraleer de farao instemt met hun vertrek. In Exodus is te lezen dat de Rode Zee tijdelijk wordt gespleten om het volk doorgang te verlenen. Gelet op het feit dat de Israëlieten woonachtig waren in Gosen, het gebied in het Noord Oosten van Egypte, is dat een ongeloofwaardig detail in deze mythe. Tussen het noordelijkste puntje van de Rode Zee en de oever van de Middellandse Zee zit immers ruim 100 km land waarover men kan lopen zonder zelfs maar natte voeten te krijgen. De bijbel geeft als reden dat de noordelijke route bevolkt wordt door Filistijnen die men beter kan mijden.

Als de farao bemerkt dat Moses naar het zuiden is getrokken, denkt hij dat de Israëlieten zijn verdwaald in de woestijn en zet de achtervolging in beseffend dat hij zich heeft laten

intimideren door een groep vrijwel onbewapende mensen. In de achtervolging wordt hij met zijn leger verzwolgen door de Rode Zee (Ex.14,23-31).

Eenmaal in het woestijngebied tussen Egypte en Kanaän ont-popt Moses zich als spiritueel leider van zijn volk. Hij ontvangt een set gedragsregels van Jaweh (Tien Geboden) en een uitvoerige reeks aanwijzingen die het religieus maatschappelijk functioneren van het volk reguleren.¹⁰ Behalve een deel van het boek Exodus is het gehele boek Leviticus en een groot deel van Numeri en van Deuteronomium hieraan gewijd. In het bijbelse scenario geeft Jaweh via Moses dus een compleet boek met wet- en regelgeving aan zijn uitverkoren volk. Belangrijk deel van die regels is de exclusiviteit die Jaweh opeist in ruil voor de bevoorrechting van zijn uitverkoren volk: 'Ik ben de Heere uw God, Die u uit Egypteland, uit het diensthuis, uitgeleid heb. Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben. Gij zult u geen gesneden beeld, noch enige gelijkenis maken, van hetgeen boven in den hemel is, noch van hetgeen onder op de aarde is, noch van hetgeen in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen; want Ik, de Heere uw God, ben een ijverig God, Die de misdaad der vaderen bezoekt aan de kinderen, aan het derde, en aan het vierde lid dergenen, die Mij haten.' (Ex.20,2-5). Afvalligheid wordt dus gestraft tot in de volgende generaties, zelf achterkleinkinderen zullen hiervan de dupe zijn.

Dat het Jaweh ernst is met die eis tot exclusieve verering blijkt uit zijn reactie als het volk, bij tijdelijke afwezigheid van Moses, een afgodsbeeld maakt, het 'Gouden Kalf', en daarom heen al dansend aan het feesten is. Jaweh wil het gehele volk verdelgen maar Moses weet hem hier vanaf te brengen. In plaats daarvan moorden de mannen van zijn stam (Levi) 3000 mannen uit bij wijze van zoenoffer. Hier wordt duidelijk dat Jaweh een evolutie heeft doorgemaakt. Rebecca kon nog ongestraft

haar terafim koesteren. Nu wordt dat gezien als afvalligheid en daarop staat feitelijk de doodstraf.

De stenen tafelen waarop de nieuw gegeven wetten en voorschriften staan geschreven worden opgeborgen in een ceremoniële kist, de 'Arke des Verbonds'. Die wordt opgesteld in een provisorische tempel, een tent die wordt aangeduid als de Tabernakel. De Ark zal later in de tempel in Jeruzalem komen te staan en verdwijnt uit de geschiedenis na de verwoesting ervan door Titus.¹¹

Jaweh belooft alle vijanden van het volk Israël te zullen verdelgen zodat ze hun gebied in bezit kunnen nemen. Met name worden genoemd de Amoriëten, Hethiëten, Fereziëten, Kanaaniëten, Heviëten en Jebusiëten. Het toegezegde gebied wordt als volgt omschreven: 'En Ik zal uw landpalen zetten van de zee Suf tot aan de zee der Filistijnen, en van de woestijn tot aan de rivier; want Ik zal de inwoners van dat land in uw hand geven, dat gij hen voor uw aangezicht uitstoot.' (Ex.23,31). Met Suf wordt de Rode Zee bedoeld, de zee der Filistijnen is de Middellandse Zee, de rivier kan weinig anders zijn dan de Jordaan. Al met al is het gebied veel kleiner dan hetgeen ooit aan Abraham werd beloofd. Van het sluiten van (strategische) bondgenootschappen kan geen sprake zijn: 'Gij zult met hen, noch met hun goden, een verbond maken. Zij zullen in uw land niet wonen, opdat zij u tegen Mij niet doen zondigen; indien gij hun goden dient, het zal u voorzeker tot een valstrik zijn.' (Ex.23,32-33).

Hoeveel Israëliëten zich na de episode met het gouden kalf in de woestijn bevonden kan worden opgemaakt uit Numeri 46 dat spreekt van 603.555 mannen van 20 jaar en ouder, waaronder niet die van de stam van Levi. In het bijbelse scenario is dus sprake van een groot volk bestaande uit ongeveer twee à drie miljoen mensen. Na een omzwerving van 40 jaar door de Sinai woestijn wordt dan eindelijk het land Kanaän betreden en op de aanwezige stammen veroverd.

Bijbels scenario: richteren en koningen

Die verovering onder leiding van Jozua, de nieuwe leider na de dood van Moses, heeft een barbaars verloop. In overeenstemming met de richtlijnen van Jaweh worden de aanwezige stammen uitgemoord en hun gebied in bezit genomen. De stammen van Israëel verspreiden zich over het veroverde land conform de aanwijzingen die Jacob indertijd gegeven zou hebben: Judah en Benjamin in het zuiden, Simeon verdeeld over het gebied van Judah, de overige stammen in het noorden. Van een centraal bestuur zoals de facto het geval was tijdens de trek door de Sinaï en de veroveringstochten is al gauw geen sprake meer. Bepaalde personen met aanzien werpen zich op als leidsman, de zogenaamde 'richteren'. Meer religieus bepaald is het optreden van profeten die veelal namens Jaweh het volk waarschuwen zich aan de gestelde regels te houden en zich niet over te geven aan afgoderij. De profeet Samuel zalft vervolgens Saul tot koning.

Saul weet het al spoedig bij Jaweh te verbruïen als hij zich niet precies houdt aan diens instructies inzake de Amalekieten. Dit volk is in de bijbel het archetype voor alles wat slecht is. Met hen hebben de Israëlieten nog een appeltje te schillen omdat zij het volk van Israëel in de rug aanvielen tijdens hun trek door de woestijn. Achter in de stoet liepen de zwaksten van het volk. Toen de strijd beslist was in het voordeel van Israëel zei Mozes: 'Omdat Amalek de hand heeft durven opheffen tegen de troon van de Heere, zal de Heere strijd voeren tegen Amalek, in alle komende generaties.' (Ex.17,16). In het boek 1-Samuel krijgt koning Saul via de profeet Samuel van Jaweh de opdracht de Amalekieten en al hun vee volledig uit te roeien.¹² In het verhaal wordt verteld dat Saul op de koning na alle Amalekieten doodt en ook dat de beste stuks vee worden gespaard. Dit wordt hem door Jaweh zeer kwalijk genomen en als straf wordt hij van het koningschap ontheven. De gevangen genomen koning Agag wordt door Samuel gedood.

Sauls opvolger is de legendarische koning David, uit de stam Judah. Hij voert oorlog tegen de heidense stammen uit de omgeving en weet zodoende zijn rijk uit te breiden. Zijn zoon Salomo zet die expansie voort en onder diens regering bereikt het gebied dat door het volk van Israël wordt beheerst zijn grootste omvang. Onder Salomo wordt in Jeruzalem de eerste tempel gebouwd, ter vervanging van de Tabernakel. Hierdoor wordt Jeruzalem permanent tot het religieuze centrum van het land. Nog tijdens de regeerperiode van Salomo treedt het verval in en valt het koninkrijk uiteen in twee delen: Judah met Jeruzalem als hoofdstad en Israël met als hoofdstad Samaria. In het boek 1-Koningen wordt verteld dat Salomo een enorme harem had met honderden vrouwen afkomstig uit andere volken. Dat leidde onherroepelijk tot sluipende infiltratie van andere goden aan het hof. Om Salomo hiervoor te straffen kondigt Jaweh aan het rijk te zullen splitsen zodanig dat Salomo's nazaten nog slechts over zijn eigen stam (Judah) zullen regeren. Omwille van de band die Jaweh met David had, stelt de godheid de uitvoering hiervan uit tot na Salomo's dood. Een meer aardse oorzaak van de splitsing van het rijk is de hoge belastingheffing en dwangarbeid die door Salomo zijn ingesteld om zijn veldtochten, de bouw van de tempel en zijn eigen luxe leven mogelijk te maken. In het noorden heerst de overtuiging dat men krom moet liggen voor die ene stam in het zuiden, de stam van de heersende vorst, in alle opzichten een klassiek politiek probleem.

Jerobeam, afkomstig uit de stam Efraïm waartoe ook de veroveraar van Kanaän Jozua had behoord, wordt de eerste koning van het noordelijke tien-stammen rijk. Salomo's zoon Rechabeam erft het koningschap over de stam Judah, waar Benjamin en de binnen het gebied verspreid levende stam Simeon zich bij aansluiten. Dit zuidelijke rijk geeft zijn naam aan een nieuw volk: de Joden. Zowel in het noorden als het zuiden raakt de exclusieve verering van Jaweh vervolgens in onbruik. Met name de kanaänitische moedergodin Asherah maakt een

come back. Daarnaast doen ook andere ‘afgoden’ hun intrede. Een paar eeuwen later valt het noordelijk rijk ten prooi aan een invasie vanuit Assyrië. Het volk wordt weggevoerd in ballingschap. Van de betreffende tien stammen wordt daarna niets meer vernomen.

Bijbels scenario: Babylonische ballingschap

De koninkrijken Israëel en Judah waren beiden schatplichtig geworden aan Assyrië. Het niet betalen van de vereiste schattingen wordt gezien als de aanleiding voor de Assyrische invasie. Nadat Israëel is overwonnen wordt Jeruzalem belegerd. Dit beleg wordt na een paar jaar opgeheven, waarschijnlijk omdat de schatting alsnog werd betaald. De bijbel houdt het op goddelijke interventie. Ten tijde van deze oorlogen was Hizkia de heerser over Judah. De bijbel ziet hem als een godvrezende vorst, een van de weinigen overigens.

Onder zijn regering wordt de tempeldienst volledig in ere hersteld, een absoluut verbod afgekondigd – en waar mogelijk gehandhaafd – op het uitoefenen van erediensten in andere tempels en de afgoderij met kracht bestreden. Als vazal van Assyrië speelt Hizkia een dubbel spel door zich in het geheim te verbinden met Egypte. Hij stelt de watervoorziening van Jeruzalem veilig door de constructie van een ondergronds kanaal, voor die tijd een technisch meesterwerk.

Onder Hizkia's zoon Manasse vervalt Judah weer in afgoderij. Hoezeer dit het geval is kan worden opgemaakt uit de bloemlezing die 2-Koningen 23 geeft van al hetgeen Manasses opvolger Josia moet doen om weer in Jawehs gunst te geraken. Niet dat dit helpt, de godheid heeft zich voorgenomen Jeruzalem hetzelfde lot te laten ondergaan als Samaria, de hoofdstad van Israëel. Hij wordt ongetwijfeld in dit voornemen gesterkt door het gedrag van Josia's opvolgers, die vrijwel al diens maatregelen weer ongedaan maken.

Dan doet Nebukadnezar zijn intrede, de koning van het Babylonische Rijk. Lange tijd een vazalstaat van Assyrië heeft 'Babel' de rollen weten om te draaien. Judah wordt een vazalstaatje van Babylonië. Koning Zedekia rebelleert tegen Babylonië, daarbij rekenend op Egyptische steun, die echter uitblijft. Het volk van Judah wordt overwonnen en 'weggevoerd in ballingschap'. In 2-Koningen 25,11-12 staat hierover: 'Het overige nu des volks, die in de stad overgelaten waren, en de afvalligen, die tot den koning van Babel gevallen waren, en het overige der menigte, voerde Nebuzaradan, de overste der trawanten, gevankelijk weg. Maar van de armsten des lands liet de overste der trawanten enigen overig tot wijngaardeniers en tot akkerlieden.' Met andere woorden: de ambtenaren worden weggevoerd, de boeren blijven achter. Verder wordt de tempel verwoest en alles van waarde meegenomen naar Babylon. De befaamde joodse ballingschap vangt aan.

Babylonië is van nu af de regionale heersende mogendheid waarvan het gebied loopt van de Nijl tot de Tigris. Dat zal echter niet lang duren doordat het Babylonische Rijk onder de voet wordt gelopen door de Perzen. Tijdens de Babylonische ballingschap genieten de joden veel vrijheid. Ze kunnen hun eigen geloof belijden en vormen een op zichzelf staande culturele gemeenschap. Net als in voorgaande gevallen in Egypte (Jozef, Moses) is ook hier sprake van een mythische figuur die opklimt aan het hof: Daniël. Als de Perzen het voor het zeggen krijgen, mogen de joden terugkeren naar Judah, dat wil zeggen na een periode van ongeveer een halve eeuw. Lang niet iedereen maakt van die mogelijkheid gebruik, getuige ook de geschiedenis van Esther, onderwerp van het meest romantische bijbelboek en het enige waarin de naam van de godheid nergens voorkomt. Hierin is sprake van een grote joodse gemeenschap in het voormalige ballingsoord. Terugkeer naar Judah was kennelijk toch niet zo aantrekkelijk en verder: ook in